

KÖNYVISMERTETŐ

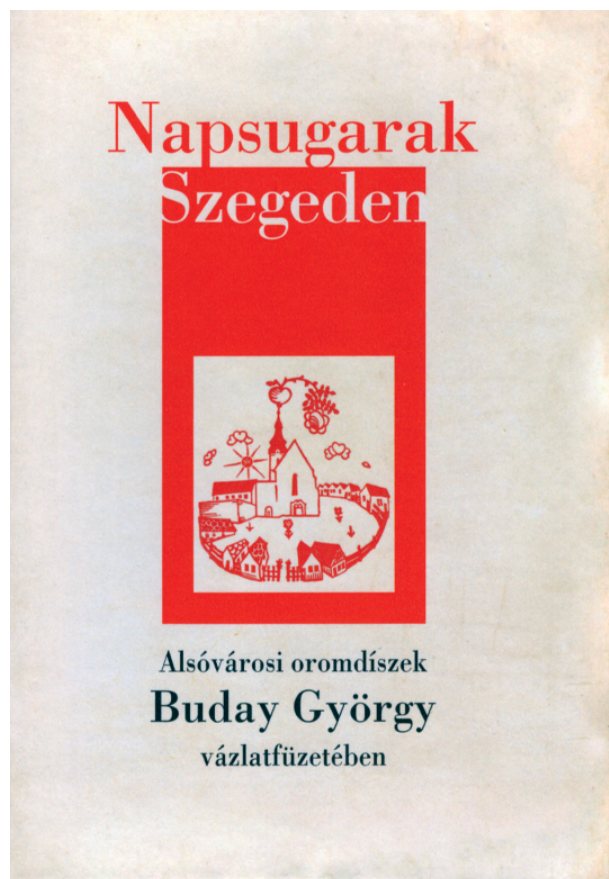
Napsugarak Szegeden. Alsóvárosi oromdíszek Buday György vázlatfüzetében. Szerkesztette: Frauhammer Krisztina. Szeged, 2017. 93 oldal, ISBN 978-963-306-537-2

Ha a turisták, Szegeden vendégeskedők idő múltán földézik emlékeiket, az elsők között bizonyára a Fogadalmi templom, a neobarokk városháza, az alsóvárosi templom, szecessziós stílusú belvárosi paloták és – ha elsétáltak Alsóvárosra –, a napsugaras oromzatú házak, a Nyíl utcai tájház jutnak eszükbe. Az emberek mindenhol elsősorban a különlegesre, a másutt nem vagy alig látható sajátosságokra figyelnek föl.

Az 1920-as években került Kolozsvárról Szegedre Buday György, a helyi lapokból és önálló kiállításáról már ismert fiatal művész. Nehezen illeszkedett be új környezetébe, nem találta korábbi önmagát. „Kinn ültem a Maros torkolatánál (...) Itt történt, hogy annyi hiábavaló kötelességteljesítés, a művészet iránti sóvárgás oly tartós lefojtása után újra rajzolni kezdtem (...) A Tisza körüli tájak vagy a jellegzetesen szegedi napsugárdíszes házak gondos, tanulmányoszerű lerajzolásával határozottan úgy éreztem, hogy enyémekek lettek a második otthon, Szeged és az Alföld sajátosságai, tája és népe” – írta 1970-ben megjelent visszaemlékezésében.

Nem Buday György az első, akit „megfogott” a szegedi parasztházak napsugaras ornamentikája. 1898-ban polgári iskolai tanárnak került Szegedre a szintén erdélyi származású Cs. Sebestyén Károly, aki egyik fiataalkori tanulmányát a szegedi napsugárdíszes házvégekről írta (*Néprajzi Értesítő* 5. 8–9. [1904], 268–276). Megkülönböztette az oromdísz több típusát, és úgy találta: „... belátható időn belül teljesen el fog tűnni ez a házdíszítés”. Sebestyén utóbb, Móra igazgatása idején a múzeum munkatársává szegődött.

Bálint Sándor több ízben értekezett a napsugaras oromdíszek eredetéről és sorsáról. 1936-ban írta: „E barátságos, fehérre meszelt parasztházak a mi időnkben már egyre fogynak. Irtja őket a rosszul értelmezett modernség...” Egyes kutatók, például Kovács János, a szegedi népelet első monográfusa, a kereszténység előtti naptiszteletből származtatták, Bálint Sándor pedig, számos hazai és külföldi analógiát említve, a barokk egyházművészet Szentháromság jelképében, az „istenszem”-motívumban látta az oromdíszítés gyökereit. Az 1940-es évek elején adatfelvételt készített Alsóvároson és Móravárosan tanítványai közreműködésével, akkor 311 napsugaras házvéget számláltak össze.

Korkes Zsuzsa egyetemi hallgató, a félegyházi múzeum későbbi etnográfusa Alsóvároson 152, Felsővároson 50, Móravároson 43, összesen 245 napsugaras házormot vett leltárba. Az idő tájt a Vedres Építőipari Szakközépiskola három diákja több alsó- és felsővárosi házról készített építészeti és fotódokumentációt. 1978-ban a Ságvári Gyakorló Általános Iskola tanulói 103 oromdíszes házat derítettek föl. A napsugaras házak tehát egyre fogyatkoztak.

Térjünk vissza Buday György rajzaihoz! Vázlatfüzetében 1927-ben 36 alsóvárosi ház homlokzatát örökítette meg. Rajzai tulajdonképpen „skiccek”, részletesen a deszkaoromzatokat rajzolta le, a homlokzat alsó fele: az ablakok és az utcai kiskapu körüli vakolatdíszek rajzolata vázlatos, elnagyoltabb. Észrevehetően az oromdíszek jellege, változatossága ragadta meg igazán érdeklődését. A megörökítés Alsóváros két utcája: a Pálffy utca és a Hattyas sor házaira terjedt ki, mellettük két Borbás és egy Róka utcai ház szerepel rajzfüzetében. A Pálffy utcában annak idején

összefüggő sort alkottak a szebbnél szebb oromdíszű parasztházak.

Buday csaknem valamennyi rajz mellett följegyezte a napsugárdísz alkotó lécek számát, az oromzat festésének színét, több esetben a háztulajdonos nevét. A gazdák között szerepel két Börcsök, egy-egy Jójárt, Kószó, Oltványi, Szécsi, Szélpál családnév és Baló Jánosné kocsmáros. Valamennyi tősgyökeres szegedi család.

Kiváló érzékkel rajzolta meg a napsugarak alatti ún. kazettás vagy vakzalugáteres sáv részleteit, a kis timpanonokat és a mintafaragványokat. Több oromdíszes házról fénykép is készült, melyeket a Buday-hagyaték őriz.

Buday György rajzairól a Szeged c. folyóiratban 1992-ben Kiss Lajos, a város főépítésze írt. Reveláció erejével ható cikkét újraközi a kiadvány szerkesztője. Tanulságos, hogy a Buday megörökítette 36 ház közül 1992-ig még 22, napjainkban már csak egy maradt fenn.

Buday fametszetein és grafikáin 1930-tól gyakran föltűnnek a napsugárdíszítés motívumai. A Szegedi Kis Kalendárium és a Boldogasszony búcsúja című füzetek néhány közölt illusztrációja Kiss Lajos szerint szépen mutatja „a tiszta forrásból merített élmény művészi átlényegülését”.

Vass Erika néprajzkutató és Valkony Károly építész tanulmánya az ornamentika eredetét, a napsugaras házak elterjedésének körét mutatja be. Kiemelik, hogy az 1879. évi szegedi árvíz utáni újjáépítés típusai közé Lechner Lajos munkatársai két napsugaras oromzatú ház tervét vették fel, amihez „víz előtti” parasztházakról merítették a mintát. Több kutató fényképei és a magam terepmunkái bizonyítják, hogy a szegedi és a környékbeli ácsmesterek a két típusterv nyomán az oromdíszítés számos változatát alakították ki.

1957–1958-ban négy idős ácsmesterrel beszéltem, akik dolgoztak napsugaras házak bonításán, és újat is készítettek. Az 1876-ban született Bihari Antal Dorozsmán élt. A szegedi Kasza Mihály a „nagyvíz” esztendejében tett mestervizsgát, és Szőregen telepedett le. A felsővárosi Temesvári András 1899-ben szabadult mint ácsinas. Az adatgyűjtésem idején még javakorabeli Korom Sándor készítette 1958-ban a Kiskőrösi halászcserda napsugaras homlokzatát. Tőlük és több idős parasztembertől hallottam emlegetni az építkezők kívánságát: „Szöbb lögyön, mint a Jóska bácsiéké”, „Szöbb lögyön, mint a szomszédé”. Versengtek, kinek lesz szebb napsugaras oromzata. Kézenfekvő, hogy a díszesebb oromzatot jobban meg kellett fizetni az építtetőnek. Ez volt a társadalmi és emberi háttere annak, hogy

Buday György rajzai és az egykorú fényképek a deszkaoromzat több variánsát dokumentálják, akár egy utcában is.

Az etnográfus és építész szerzőpáros közölt szövege a *Ház és Ember* című periodikában 2005-ben megjelent tanulmányuk rövidített, tömör változata. A témakör részletei iránt érdeklődőnek a szakirodalom és a lábjegyzetek adnak felvilágosítást.

A *Napsugarak Szegeden* című kiadvány példákat nyújt a népi alkotások, általában a tárgyakban testet öltő népművészet születésének, változásának körülményeire, hátterére és egyúttal a hagyománymentés módjára, lehetőségeire. Gondozásáért elismerés illeti a Solymossy Sándor Egyesületet, az egyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékét és Frauhammer Krisztina szerkesztőt. A kötetnek ott a helye minden tradicionális szellemi és tárgyi érték iránt érdeklődő könyvespolcán.

JUHÁSZ ANTAL